

ЦІЛІСНІСТЬ, СИСТЕМАТИЧНІСТЬ ТА ПОСЛІДОВНІСТЬ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ В НАВЧАННІ СКРИПАЛЯ-ПОЧАТКІВЦЯ

У статті визначено сутність цілісності, систематичності та послідовності в навчанні скрипаля-початківця як фундаментальних принципів інструментальної підготовки; обґрунтовано забезпечення ефективної організації початкового етапу навчання гри на скрипці, направлено на розвиток образно-художнього й інструментально-виконавського мислення як цілісної системи виконавської підготовки, розглянуто особливості роботи виконавського апарату як єдиного кінематичного ланцюга; розкрито основні вимоги, що забезпечують систематичність та послідовність початкового навчання гри на скрипці: логічність та узгодженість навчального процесу, формування системи знань умінь і навичок на основі розуміння їх взаємозв'язку, ретельне планування роботи з учнем з урахуванням його індивідуальних особливостей та виокремленням в матеріалі найбільш важливого, доступність змісту та форм навчання, опору на міжпредметні зв'язки, постійний контроль для своєчасного оцінювання якості засвоєння навчального матеріалу.

Ключові слова: *інструментальна підготовка, скрипаль-початківець, образно-художнє мислення, інструментально-виконавське мислення, цілісність, систематичність, послідовність.*

Початкове навчання гри на інструменті є тією базою, від якості якої багато в чому залежить швидкість музичного розвитку учня. Навчання гри на інструменті безперечно є засобом залучення дитини до загальнолюдського музичного всесвіту з його багатою образною сферою, системою та логікою розвитку цих образів, специфічними засобами виразності музичного мистецтва тощо. Залучення дитини до «високого» в музичному мистецтві має співіснувати з формуванням виконавсько-технічних навичок. Отже цілісність, систематичність та послідовність інструментальної підготовки є факторами, які зумовлюють інтенсивне зростання скрипаля і вимагають відповідно теоретичного обґрунтування.

С точки зору філософії, цілісність є «властивість об'єктів як сукупності складових елементів, організованих відповідно до визначених принципів». Категорія «цілісність» застосовується тоді, коли необхідно дати узагальнену характеристику об'єктів, які мають складну внутрішню структуру, наявність внутрішніх стійких зв'язків, активності, самодостатності, автономності, наявність специфічних закономірностей функціонування і розвитку. На думку О.Кузнецової, до таких об'єктів можна віднести як особистість, так і зміст навчальної дисципліни, навчально-виховний процес. [5, с.70]

Під *цілісністю* ми розуміємо *єдність інтелектуального та емоційного, технічного і художнього* в інструментальній підготовці скрипаля. «Сприймання, оцінювання і творення мистецтва в навчальному процесі не можуть відбуватись плідно, якщо не передбачають взаємодії раціональних і почуттєвих аспектів психічного життя учнів», зазначає Г. Падалка. [7, с.79] Інтелектуальне осмислення разом із вкладанням власної почуттєвої сфери в музичний твір є невід'ємними складовими будь-якої виконавської діяльності. Навчання скрипкового виконавства передбачає розширення музичного кругозору, оволодіння системою музично-виконавських понять, формування навичок інтелектуального аналізу власних виконавських дій і одночасно потребує розвитку почуттєвої сфери, збагачення етичних та естетичних переживань. Отже, єдність інтелектуального та емоційного є необхідною умовою навчання гри на скрипці.

На початковому етапі навчання закладається фундамент всього подальшого розвитку скрипаля – це основи формування художньо-образного і скрипково-виконавського мислення. Художньо-образне мислення – пізнавально-творча діяльність, спрямована на усвідомлення змісту образів мистецтва, їх відтворення в музично-виконавській діяльності, здатність проводити паралелі між явищами мистецтва та образами життя. [1, с.9] Змістовно наповнена гра є найвищою ціллю виконавця і формування основ художньо-образного мислення є одним з основних завдань початкового навчання скрипаля-початківця.

«Потенційні можливості сприйняття, накопичення та переробки різних вражень, їхньої проекції на власну ігрову діяльність, розвиток уяви та фантазії у дитини надзвичайно великі», зазначає М.Берлянич, відзначаючи притаманну цьому віку слабкість аналітичного мислення, тому коло художньо-етичних вражень має бути великим для створення «поля тяжіння», яке дозволить зберегти інтерес до навчання. [2, с.9]

Потрібно «якомога раніше розвивати в учня зв'язок між музично-художніми уявленнями і відчуттями рухового порядку», зауважував К.Мострас. [6, с.12] Розвиток скрипково-виконавського мислення, яке формує технічний розвиток інструменталіста, неможливий без якісного засвоєння ґрунтовних технологічних елементів скрипкового мистецтва. В даному напрямку роботи слід враховувати перспективність засвоєваних навичок. Бажано дотримуватись акмеологічного підходу до освоєння інструменту, тобто вчити ігровим діям такої якості, які би не потребували принципової корекції в майбутньому, складаючи міцний фундамент майбутньої майстерності виконання.

Для правильної діяльності нервово-м'язового апарату необхідно, щоб у зміні збудження і гальмування зберігався певний ритм: «точний ритм у зміні процесів збудження і гальмування, що створює врівноваженість їх між собою, є основою узгодженості (координації) у виконавському апараті». [3, с.58] При неправильній роботі апарату порушується рівновага в діяльності нервово-м'язового апарату, стомлення настає значно швидше і виникає затиснення м'язів. Це пояснюється безперервною участю в рухах одних і тих же груп м'язів, що виключає для них зміну роботи і відпочинку. Таким чином, всі рухи скрипкового виконавського апарату мають бути імпульсивно-інерційними, де після активного руху (імпульс) м'яз отримує відпочинок завдяки продовженню руху по інерції. Ці твердження справедливі як для дрібних (робота пальців) так і для великих м'язів скрипалі. Сама фізична природа інструменту відповідає описуваному принципу, оскільки коливання струни також відбувається після імпульсу по інерції.

На думку А.Бірмак, виконавський апарат – це «єдиний руховий кінематичний ланцюг, ланки якого пов'язані між собою». [3, с.59] Дослідниця зазначає, що «будь-яка сила, що виникає в одній з ланок ланцюга, негайно викликає дію реактивних або відображених сил, що передаються на інші ланки - частини тіла, створюючи супутні рухи. Взаємний вплив ланок ланцюга одна на одну в їх поєднаннях дає величезну кількість силових взаємодій, що представляють певні труднощі при невмінні правильно їх використовувати». [3, с.60]

На нашу думку, в такому випадку справедливим буде твердження, що будь-яке розслаблення, яке виникає в одній з ланок ланцюга, негайно викликає відповідне відображення і передається на інші ланки - частини тіла. При цьому слід зауважити, що чим більший м'яз звільняється, тим більше супутніх рухів змінюється. Таким чином, особливої уваги потребує увага до роботи плечового поясу ігрового апарату скрипалі. Оскільки для нормальної роботи виконавського апарату потрібне ритмічне чергування напруження та відпочинку, то для крупних м'язів доцільним, на нашу думку, є використання метру музики, що виконується. Слід зауважити, що при повільному темпі можна розслабляти плечовий пояс на кожну долю метру, а при швидкому - доцільним є «укрупнення» метру до сильної долі одного з двох тактів. Особливо зручним є використання описаного прийому в технічних епізодах творів, оскільки він допомагає зберігати емоційну рівновагу завдяки спокійному внутрішньому ритму тіла. Описуване розслаблення плечового поясу відбувається після довільного дуже короткого напруження м'язів, підтримуючих лопатку (мал.1), з подальшим їх розслабленням перед потрібною метричною долею. Суб'єктивно іноді (частіше в швидкому темпі) це відчувається, як «скидання» напруги безпосередньо в сильну долю. Особливу увагу слід приділити звільненню лівої сторони тіла, як такої, що знаходиться в штучному положенні постійно. Описане звільнення плечового поясу допомагає знайти зручне положення руки при грі різними пальцями в межах однієї позиції (можна назвати цей прийом гри «положенням руки від пальця» або «пальцевими позиціями»). Використання цих рухів зумовлено підготуванням такого положення руки, при якому граючий палець міг би «впасти» на струну. Це особливо стосується гри четвертим пальцем, який, самотужки дотягуючись до потрібного місця на грифі, вимушений притискати струну з перебільшеним

зусиллям. В цьому випадку втрачається якість інтонування і звучання відповідних звуків, не говорячи про певну обмеженість у використанні засобів виразності, що формуються діями не лише правої, а і лівої руки. Робота правої руки також має свої нюанси, які потрібно враховувати. Бажано, по можливості, освоювати навички роботи виконавського апарату з урахуванням викладених міркувань якомога раніше.

Мал. 1

Початковий період освоєння інструменту потребує систематичного (логічного й координованого в часі) та послідовного розвитку основних умовних напрямів навчання. Такими напрямками є освоєння ігрових рухів, розвиток слуху, мнемічний розвиток, освоєння музичної грамоти, формування навичок публічного виконання та ін. Відставання в будь-якому з напрямків призводить до загального уповільнення музичного розвитку учня.

Запропонований нами принцип систематичності і послідовності є результатом аналізу спостережень багатьох педагогів та науковців, які встановили, що людина тільки тоді має

справжні та дієві знання, коли в її свідомості відбивається система взаємопов'язаних понять, універсальним засобом формування якої є певним чином організоване навчання. Система знань створюється в тій послідовності, яка визначається внутрішньою логікою навчального матеріалу і пізнавальними можливостями учнів; процес навчання складається з окремих кроків, його успішність прямо пропорційна систематичності вправлення певних навичок, відсутності перерв, порушень послідовності, некерованих моментів. [4]

Наслідком відсутності системи і послідовності в навчанні є уповільнення розвитку учнів: якщо систематично не виконувати вправи – навички нівелюються; якщо не привчати учнів до логічного мислення – це також може справити негативний вплив на формування навичок гри на скрипці. «Тільки система, звичайно, розумна, що виходить із самої суті предметів, дає нам повну владу над нашими знаннями. Голова, наповнена уривчастими, непов'язаними між собою знаннями, схожа на комору, в якій все безладно і де сам господар нічого не знайде; голова, де тільки система без знань, схожа на крамницю, в якій на всіх ящиках є написи, а в ящиках порожньо», зазначав К.Ушинський. [4, с.174] Тобто, безперспективним є таке навчання, за яким голова учня «набивається» погано засвоєними знаннями та умінями. Недарма серед учителів побутує вислів «порожній віз», що характеризує кінцевий результат навчання при безсистемному та непослідовному навчанні.

Найнебезпечнішим є укорінення у дітей звички швидко все забувати, нічого не засвоювати міцно. Завдання вчителя – дотримання наступності пізнавальної діяльності дитини, впорядкування конкретних уявлень та досвіду дітей, строгого відбору навчального матеріалу, домагання його міцного і осмисленого засвоєння учнями.

За визначенням Т.Шамової, принцип системності спрямовує на досягнення цілісного педагогічного (освітнього) процесу «взаємодії його учасників на основі співробітництва між собою, з навколишнім середовищем у формуванні та розвитку особистості». Її думка перегукується з трактуванням А.Кузьмінського: «Принцип систематичності полягає в тому, що пізнання навколишнього світу можливе лише в певній системі; кожна наука становить систему знань, які об'єднані між собою внутрішніми зв'язками». [8, с.151]

На нашу думку, систематичність і послідовність інструментального навчання передбачає дотримання наступних вимог:

- Логіка навчального процесу має бути узгоджена з навчальними планами, програмами, розкладом занять, графіком виконання самостійної роботи. Багаторічний досвід роботи системи музичної освіти є безцінним, але у хорошого викладача, що намагається пристосуватись до загальних вимог часу та до особливостей сучасних дітей, опрацьовано свій стиль роботи, який є поєднанням традицій та інноваційних технологій, цілком підпорядкований певній логіці. Показником правильності обраного шляху на початковому

етапі навчання скрипаля є насамперед сформованість в учня мотивації до навчання гри на інструменті та результати засвоєння знань, умінь та навичок.

- Формування системи знань, умінь і навичок на основі розуміння їх взаємозв'язку (наприклад, свобода плечового поясу необхідна для пластичності виконання дрібних рухів при грі на інструменті, більш складні штрихи є похідними від простих, дії лівої руки в різних позиціях базуються на єдиному аплікатурному принципі вузького та широкого положення пальців тощо).

- Ретельне планування роботи з учнем з урахуванням його індивідуальних особливостей, виокремлення в матеріалі найбільш важливого. Періоди освоєння навичок в початковому навчанні скрипаля є різними за тривалістю, оскільки залежать від індивідуальних особливостей учня, але загальна послідовність навчання пройшла перевірку часом і має бути переважно однаковою в усіх скрипкових школах: гра смичком на відкритих струнах та одночасне освоєння дій лівої руки прийомом *pizzicato*, поєднання лівої та правої руки (засвоєння поступового руху пальців по звукоряду однієї струни спочатку в межах мажорного тетраорду, потім – однооктавної мажорної гами) тощо. Ефективність навчання багато в чому залежить від уміння викладача зосередити учня на ключових моментах, зафіксувати його увагу на вузлових питаннях в освоєнні певного теоретичного або практичного матеріалу та привчити дитину враховувати ці моменти в самостійній роботі. В даному випадку можна пригадати досвід видатного педагога П.С.Столярського, учні якого були навчені самостійно робити ключові помітки в нотах творів, що допомагало зосередитись на головному в домашній роботі.

- Дотримання наступності змісту та форм навчання (кожне заняття має бути продовженням попереднього). В навчанні інструменталіста важливою є поступовість ускладнення художнього та технічного репертуару: рух від знайомого до незнайомого, від простого до складного з розкриттям причинно-наслідкових зв'язків, опора на пройдене, вивчення нового матеріалу частинами. На нашу думку, в скрипковому класі слід використовувати різні форми роботи, але незвичні види діяльності вводити поступово, поєднуючи їх зі знайомими. Таким же вимогам має відповідати і зміст інструментального навчання. На нашу думку, при дотриманні цих умов учень збереже впевненість у своїх силах при вивченні нового, буде швидше орієнтуватись, а значить і хутчіше вивчати потрібний матеріал, зберігаючи при цьому необхідну якість засвоєння.

- Використання форм логічного подання навчального матеріалу. Цей пункт більше стосується теоретичних відомостей, які отримує початківець. Для інтенсивного навчання бажано подавати їх у наочному вигляді, надаючи конкретну інформацію як частину певної системи (наприклад, показувати половинні та четвертні тривалості, які зустрічаються в мелодії, що розучується на даний момент, як частину системи тривалостей, яка буде повністю освоєна згодом).

- Опора на міжпредметні зв'язки. Ефективності навчання сприяє використання знань, умінь та навичок, які учень отримує на заняттях з інших дисциплін, звернення до інших видів мистецтва для пояснення змісту яскравих образів природи, влучних характеристик людських якостей тощо. Осмислення дитиною художнього змісту творів передбачає використання знайомих з найменшого віку народних або класичних мелодій, що мають знайомі тексти та зрозумілі художні образи.

- Постійний контроль для своєчасного оцінювання якості засвоєння навчального матеріалу. На початковому етапі особливо важлива корекція навчальних дій учня, постійний контроль над якістю ігрових рухів для уникання засвоєння неправильної манери виконання. Досвід показує, що невірний сформований виконавський апарат, звичку до скутого стану м'язів, засвоєних на початку навчання вдається виправити вже по досягненні дитиною підліткового віку, коли вже можна звертатись до її в цілому сформованого логічного мислення.

В роботі з початківцями потрібно використовувати комплексний підхід до розучування творів (вивчаючи їх з різних сторін – слухової, ритмічної, образної,

практичної), уникати необґрунтованих «стрибків» в послідовності проходження матеріалу для міцного його засвоєння.

Отже, цілісність, систематичність та послідовність інструментальної підготовки є необхідним принципом початкового навчання гри на скрипці. Цілісність в інструментальній підготовці скрипалів – це єдність інтелектуального та емоційного, художнього та технічного.

Особливої уваги на початковому етапі навчання скрипалів, на нашу думку, потрібно приділити формуванню дій виконавського апарату на імпульсивно-інерційній основі.

Систематичне та послідовне навчання дозволяє забезпечити міцність засвоєння знань, умінь та навичок. Умовою надбання міцних знань є відбиття в свідомості дитини системи взаємопов'язаних понять, що формується за допомогою певним чином організованого навчання. Систематичність і послідовність інструментального навчання передбачає: 1) логіку навчального процесу, узгоджену з навчальними планами, програмами, розкладом занять, графіком виконання самостійної роботи; 2) формування системи знань, умінь і навичок на основі розуміння їх взаємозв'язку; 3) ретельне планування роботи з учнем з урахуванням його індивідуальних особливостей, виокремлення в матеріалі найбільш важливого; 4) дотримання наступності змісту та форм навчання (кожне заняття має бути продовженням попереднього); 5) опора на міжпредметні зв'язки; 6) постійний контроль для своєчасного оцінювання якості засвоєння навчального матеріалу.

Результати дослідження дозволяють стверджувати, що впровадження у навчальний процес запропонованих методів роботи сприяє підвищенню ефективності навчання скрипалів-початківців.

Література

1. Батюк Н.О. Формування художньо-образного мислення школярів на уроках музики: а.р.дис.к.пед.н. 13.00.02 Теорія і методика навчання музики і музичного виховання. // Батюк Н.О. –К.: 2003. – 21с.
2. Берлянич М.М. Основы воспитания начинающего скрипача. / Берлянич М.М. СПб.: Лань, 2000. – 256с.
3. Бирмак А.В. О художественной технике пианиста. / Бирмак А. В. – М.: Музыка, 1973. – 140с.)
4. Ефремов О.Ю. Военная педагогика. Учебник для вузов. 2-е изд., испр. и доп. / Ефремов О.Ю. – СПб.: Питер, 2017. – 640с.
5. Кузнецова Е.В. Целостность как системообразующий принцип образования в условиях информационного общества // Наука и школа. – М.: МПГУ, 2014. №3. С.69-74
6. Мострас Г.К. Система домашних занятий скрипача./ Мострас Г.К. М.: Музгиз, 1956. – 56с.)
7. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін)/ Падалка Г.М. – К.: Освіта України, 2008. – 274с)
8. Сущенко Л.О. Концептуальні основи організації науково-дослідної роботи майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки. // Сущенко Л.О. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 10 (269), Ч. IV, – Луганськ, 2013 С.149-156

References

1. Batiuk N.O. Formuvania khudozhno-obraznoho myslennia shkoliariv na urokakh muzyky: a.r.dys.k.ped.n. 13.00.02 Teoriia i metodyka navchannia muzyky i muzychnoho vykhovannia. // Batiuk N.O. –K.: 2003. – 21s.
2. Berlyanchik M.M. Osnovy vospitaniya nachinayushchego skripacha. / Berlyanchik M.M. SPb.: Lan. 2000. – 256s.
3. Birmak A.V. O khudozhestvennoy tekhnike pianista. / Birmak A. V. – M.: Muzyka. 1973. – 140s.)
4. Efremov O.Yu. Voyennaya pedagogika. Uchebnik dlya vuzov. 2-e izd.. ispr. i dop. / Efremov O.Yu. – SPb.: Piter. 2017. – 640s.
5. Kuznetsova E.V. Tselostnost kak sistemoobrazuyushchiy printsip obrazovaniya v usloviyakh informatsionnogo obshchestva // Nauka i shkola. – M.: MPGU. 2014. №3. S.69-74

6. Mostras G.K. Sistema domashnikh zanyatiy skripacha./ Mostras G.K. M.: Muzgiz. 1956. – 56s.)

7. Padalka H.M. Pedahohika mystetstva (Teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin). / Padalka H.M. – K.: Osvita Ukrainy, 2008. – 274s)

8. Sushchenko L.O. Kontseptualni osnovy orhanizatsii naukovo-doslidnoi roboty maibutnikh pedahohiv u protsesi profesiinoi pidhotovky. // Sushchenko L.O. Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka № 10 (269), Ch. IV, – Luhansk, 2013 S.149-156

The article defines the essence of the integrity, systematic and consistency of the trainings of the beginner violinist as the fundamental principles of instrumental training; it is substantiated that effective organization of the initial stage of the study of the play the violin aimed at the development of figurative-artistic and instrumental-performing thinking as an integrated system of performing training is substantiated; the features of the work of the executive apparatus as a single kinematic chain are considered; the basic requirements that ensure the systematic and consistent sequence of the initial study of the game on the violin are revealed: the logic and coherence of the educational process, the formation of a system of knowledge, skills and abilities on the basis of understanding their interconnection, careful planning of work with the student with taking into account its individual features and the emphasis in material of the most important, the availability of content and forms of instruction, the reliance on interpersonal relations, constant control for timely assessment of the quality of learning material.

Keywords: *the instrumental training, the beginner violinist, figurative artistic thinking, instrumental-performing thinking, integrity, systematic, consistency.*

УДК 373.3.016:78.087,68]:17.036.1

Гоголь А. Я.

ВОКАЛЬНО-ХОРОВОЕ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА ЗАСАДАХ ГЕДОНІСТИЧНОГО ПІДХОДУ

У статті обґрунтовано необхідність застосування гедоністичного підходу у процесі вокально-хорового навчання молодших школярів. Висвітлюється специфіка вокально-хорового навчання дітей цієї вікової категорії. Окреслено вікові особливості психічного та фізичного розвитку учнів молодших класів. На основі аналізу наукових джерел, урахувавши вікові особливості молодших школярів, виявлено характер впливу позитивних переживань на їхнє здоров'я та психофізичний стан, на ефективність вокально-хорового навчання. Розглянуто сутність гедонізму з позицій філософії, психології, етики та мистецтва.

Ключові слова: *методика, гедонізм, гедоністичний підхід, вокально-хорове навчання, навички, молодші школярі.*

В умовах становлення в Україні нової освітньої парадигми, орієнтованої на входження і вільне функціонування молоді в європейському та світовому інформаційному просторі, виникає необхідність пошуку нових шляхів реформування та модернізації всієї освітньої системи, зокрема, методологічної та методичної переорієнтації навчально-виховного процесу початкової ланки освіти.

Під навчанням розуміють організовану, двосторонню діяльність, спрямовану на максимальне засвоєння та усвідомлення навчального матеріалу і подальшого застосування отриманих знань, умінь та навичок на практиці. У словнику С. Гончаренка подається визначення поняття «навчання» як цілеспрямованого процесу «передачі і засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини» [4, с. 94].

Для молодших школярів навчання – новий вид діяльності, у процесі якого відбувається їх психічний розвиток, розвиваються міжособистісні стосунки з ровесниками і дорослими, завдяки чому діти виходять на новий рівень пізнання світу і самопізнання, відкривають нові власні можливості і перспективи.